

1. Поточний архів Закарпатського відділення народного руху України.
- 1.1. Мукачівська філія Української Гельсінської Групи.
- 1.2. Українська Гельсінська Група на Закарпатті.
2. Айбабін С., Каричак Я. Українська Гельсінська Спілка // Карпатська Україна. – 1990. – березень (№ 1). – С. 1-2.
3. Вегеш М., Орос О. В боротьбі за свободу України: політичні замітки про минуле і майбутнє українського народу. – Ужгород, 1996. – 60 с.
4. Дикий Б. Заява першому секретареві Мукачівського міського комітету Компартії України // Карпатська Україна. – 1990. – квітень – травень (№ 2-3). – С. 3.
5. Каричак Я. Пістрялівська епопея // Карпатська Україна. – 1990. – березень (№1). – С. 6.
6. Каричак Я. Увага – фальшивка !!! // Карпатська Україна. – 1990. – березень (№ 1). – С. 3.
7. Колонка редактора // Карпатська Україна. – 1990. – березень (№ 1). – С. 1.
8. Орос О. Демократія по-тячівськи // Карпатська Україна. – 1990. – березень (№1). – С. 10.
9. Орос О., Каричак Я. Завдання Закарпатської організації Української республіканської партії // Карпатська Україна. – 1990. – квітень – травень (№ 2 – 3). – С. 1-3.
10. Орос О. УГС на Закарпатті // Карпатська Україна. – 1990. – березень (№1). – С. 2.
11. Пресова служба Закарпатської організації УРП повідомляє // Карпатська Україна. – 1990. – квітень – травень (№ 2-3). – С. 3.
12. Пресова служба Мукачівської філії УГС повідомляє // Карпатська Україна. – 1990. – березень (№ 1). – С. 5.
13. Проккоп М. Напередодні Незалежної України. – Нью-Йорк–Париж–Сідней–Торонто–Львів: Наукове Товариство імені Шевченка, 1993. – 647 с.
14. Русначенко А.М. Національно-визвольний рух в Україні. Середина 50-х–1990 років. – К., Вид. “Імені Олени Теліги”. 1998. – 720 с.
15. Установчий з’їзд Української республіканської партії (З’їзд Української Гельсінської Спілки) // Карпатська Україна. – 1990. – квітень–травень (№ 2-3). – С. 1.

SUMMARY

The article presents the process of establishing and organizing of the Ukrainian Helsinki Union, a well-known Ukrainian human rights civil society, within the repressive Communist regime. The author analyses the main structural principles of the organization, its program, its actual work and the puny but harsh repressive actions of the dying Soviet regime against the active members of the regional Helsinki group.

Р. ОФЩИНСЬКИЙ

ПРЕЗИДЕНТСЬКИЙ МАРАФОН В УКРАЇНІ 2004 РОКУ (від офіційного початку до другого туру)

Четверті президентські вибори в незалежній Україні вже на процедурному старті (3 липня) у світі одностайно назвали вирішальними, “ключовою подією року в Європі” [26; 74; 102; 140; 172]. Їх лейтмотивом стало з’ясування традиційного питання: наскільки в Україні великим вплив Європи й Росії, і де його межа [29]. Отож за спинами головних кандидатів традиційно стояли два важковаговики – Москва і Вашингтон.

На відміну від Росії, для Заходу було не так важливо, хто буде наступним президентом України, а те, в який спосіб він здобуде посаду: голосами виборців чи захопить владу проти волі народу. У межах колишнього СРСР лише балтійські республіки проводили справжні вибори. Інші практикували квазіконституційне продовження чи керовану передачу повноважень, держперевороту. Тому спроби українців утримати демократію були винятковими і героїчними [204]. Усе це привело до появи цікавого

історичного матеріалу, котрий “за гарячими слідами” потребує копіткого наукового аналізу. У силу часової близькості до нього історіографія лише приступає. Тому спробуємо розставити і свої акценти.

Кошториси і спостерігачі

На президентську кампанію в Україну Росія направила близько 1,5 млрд. дол., а Сполучені Штати – до 60 млн. дол. Західні ресурси показали неспівмірну ефективність. Причина в тому, що більшу частину російських грошей розікрали. Про це повідав 31 грудня у голандському щоденнику *Trouw* Владислав Іноземцев, доктор економічних наук, головний редактор журналу “Свободная мысль” (Москва).

Щорічна американська допомога Україні склала 189 млн. дол. у 2004 р. або ж менше пікової позначки 450 млн. дол. п'ятирічної давності [26; 151]. 58 млн. тепер витратили на утвердження демократії, зокрема електоральної (13,7 млн.): моніторинг, розвиток громадського активізму, просвіта виборців, допомога незалежним ЗМІ тощо [180].

Так, The American Bar Association's Central European and Eurasian Law Initiative (Правова ініціатива з підтримки законотворчості у Центральній Європі та Євразії Американської асоціації адвокатів) провела кількадевні семінари для 700 суддів, які готувалися розглядати скарги щодо порушень виборчого законодавства. У програмі були задіяні й п'ятеро членів Верховного суду, котрі пізніше визнали другий тур недійсним (*The Wall Street Journal*, 17 грудня). Розмір цього гранту 400 тис. дол. [21; 113]. За таку ж суму навчали профспілкових ватажків, а за 32 тис. – учителів. По 50 тис. дол. дали на щомісячні опитування громадської думки і на аналіз українських ЗМІ спеціалізованим сайтом.

Держдепартамент і USAID потратили ще 7,9 млн. дол. на групи спостерігачів [121]. Також США додатково направили 3 млн. на потреби ОБСЄ для моніторингу переголосування [178].

Зі свого боку на 26 грудня Канада виділила 8 млн. амер. дол. на 1,5 тис. спостерігачів [103; 181]. Сто з них Оттава надала у тисячну делегацію ОБСЄ Це максимальна квота для однієї країни. У попередніх турах Канаду представляли тільки 40 офіційних і 50 громадських спостерігачів, з яких дві третини розмовляли українською [41; 116]. Невсипущим лобістом даної ініціативи був 75-річний экс-прем'єр Джон Тернер, який останні чверть віку трудився депутатом парламенту. Непідробний ентузіазм проявила найгустіше населена українцями провінція Альберта.

У 225 територіальних і 32 120 дільничних виборчих комісіях працювало 964,7 тис. осіб. На перший тур Центральна виборча комісія акредитувала 4 тис. міжнародних спостерігачів, 390 тис. від кандидатів у президенти і 85 тис. від об'єднань громадян, а також 1,5 тис. журналістів.

Незважаючи на різдвяні свята, в Україну прибуло рекордне число міжнародних спостерігачів – від іноземних держав (3281) і міжнародних організацій (8996) [27; 31; 127; 202]. Якщо 21 листопада їх налічувалося 5 тис., то 26 грудня – 12,2 тис. із 42 країн. Поважні делегації послала Польща (аж 2,3 тис.!), Канада, США, Грузія, Росія і Словаччина. Власне Міжнародна місія спостереження за українськими виборами включала групи спостерігачів (55 довго- і 1,5 тис. короткострокових) від ОБСЄ, Ради Європи, НАТО, Європарламенту. Не підвела й діаспора: Український конгресовий комітет Америки (2,4 тис.), Національний демократичний інститут (1,3 тис.).

Кремль кинув у бій насамперед фахівців і засоби масової інформації [28; 39; 84; 98; 141; 154]. Крім вітчизняного держапарату, у штабі Януковича домінували політичні консультанти з Москви. Їх вагу повсякчас заперечували: командують українці, а не радники [51]. Але чільні західні видання вважали, що Росія втрутилася настирливо і безпардонно [24]. За передвиборним матчем Януковича і Ющенка пильнував “третій Віктор” – посол Черномирдін.

Російська частка активів в українській промисловості тоді сягала: 83% у нафтопереробці, 66% у металургії, 90% у виробництві алюмінію, по 33% у машинобудуванні та банківській справі [57]. Приблизно 20-25% українців дивилися російські телеканали. Деякі вчені цей внесок назвали несуттєвим [3]. Аудиторії та довіра до них в Україні були невисокими: в ОРТ – відповідно 15 і 9%, НТВ – 11 і 7%, решти каналів – менше 5 і 3%.

Сам Путін агітував за Януковича 27 жовтня у прямому ефірі трьох українських телеканалів [33; 119; 149]. Таку честь гість не виявив до власного народу після недавньої трагедії у Беслані (Північна Осетія), коли загинули три сотні громадян. Транспортування нафти і газу з Росії в Європу стало “манною небесною” для економіки України. Путін підтвердив, що у 2004 р. вона одержить 800 млн. дол. за транзит.

Наступного дня серйозно відгонило холодною війною, коли центральним проспектом Києва проходили шеренги українського війська перед президентами Росії та України [50; 160]. Неймовірні зусилля Кремля для Януковича здивували. Будучи прем'єром, Ющенко сприяв діловим інтересам росіян.

Таке собі не дозволяв президент Буш. Світ одразу засудив би втручання США [37; 174]. Супердержаві й у гадці не приходило агітувати у сусідній Канаді чи Мексиці. Проте Янукович смиренно добивався прихильності Путіна. І половину коштів на його кампанію надійшло з Росії [92; 99; 176; 188]. Для заступника голови Європарламенту Януша Онишкевича це стало доволі печальним фактом [78]. Зарубіжні країни не мають показувати свої симпатії до тих чи інших кандидатів.

Реальний виборчий бюджет Віктора Януковича склав 1% ВВП України. Стільки ж (600 млн. дол.) коштувала кампанія Джорджа Буша, хоча американський ВВП у стократ вищий [14; 32]. До того ж, Сполучені Штати вкладаються в один тур, а Україна потребувала на разі аж три раунди.

Цікаво, за півтора року (із березня 2003 р.) через посередників прем'єр Янукович проплатив вашингтонським піар-компаніям понад 1 дол. [6]. Приміром, одна компанія доглядала його імідж за 40 тис. дол. на місяць (480 тис. за весь 2004 р.). Все крутилося довкола трьох пунктів: лібералізм Януковича, антисемітизм Ющенка і української діаспори, чесність виборів (легітимізація очікуваного президентства). А делегація з п'яти колишніх конгресменів на перший тур обійшлася лобісту Януковича у 125 тис. дол. [121]. Оплачено відрядні витрати плюс гонорар 500 дол. у день. Справжнім спостерігачам компенсують лише відрядні. The Washington Post нещадно викрила штрейкбрехерів Заходу.

Відповідно до закону, виборчий фонд кандидата в президенти не повинен перевищувати 10 млн. 250 тис. грн. (= 1 млн. 895 тис. дол. на перший тур). За підрахунками Коаліції громадських організацій України “Свобода вибору”, всі кандидати до 24 жовтня витратили 1 млрд. дол. Документально підтверджені витрати Віктора Януковича на політичну рекламу склали 1,7 млн. дол. (із них 1,279 млн. на візуальну), Віктора Ющенка – 747 тис., Романа Козака – 394 тис., Леоніда Черновецького – 275 тис., Анатолія Кінаха – 254 тис.

На ангірекламу Ющенка всі кандидати витратили 180 тис. дол. Найгостріше спекулювали на тему дружини-американки Катерини Чумаченко, котра виросла в родині остарбайтерів – електрика і швеї [16; 17]. Вона магістр ділового адміністрування Чикагського університету. Працювала у Білому домі (управління зі зв'язків з громадськістю), державному департаменті (бюро з прав людини), міністерстві фінансів (апарат адмінсекретаря). Потім навчала українських спеціалістів західним методам банківського і бухгалтерського обліку [82; 130]. У 1999 р. вийшла заміж за голову Нацбанку Ющенка. У Флориді проживала її мама, а рідна сестра працювала перукарем поблизу Атланти. В юності Катерина з мамою двічі (1975 і 1979 р.) відвідувала Україну.

Умовна “вартість одного голосу” в першому турі “потішила” аутсайдерів: найдорожчий у Козака (47,6 дол.), найдешевший у Волги (2 центи). Голоси за фаворитів обраховувалися у центах: 8 (Ющенко), 17 (Янукович), 10 (Мороз), 20 (Симоненко).

Вартість кампанії Януковича на 14 листопада склала 3 016 585 дол., що перевищило законодавчий ліміт виборчого фонду на 526 тис. дол. Реклама Ющенко коштувала 1 006 851 дол., що склало менше половини дозволених витрат (2,49 млн. дол. з доданими на другий тур). “Громадський моніторинг фінансування виборів президента України 2004”, що проводився “Свободою вибору”, постійно уточнював цифри. До 26 грудня команда Януковича вже витратила 392,5 млн. дол., а Ющенко – 46,2 млн. В обох штабах не приховували, що певна частина коштів розкрадалася. Усе ж, якщо виходити з грошового еквівалента, то Ющенко провів свою кампанію у 20–30 разів ефективніше, ніж його опонент.

Профілактичні демарші

Копіюючи китів бізнесу Європи, вітчизняні фінансово-промислові групи намагалися завчасу вийти на міжнародну арену. Для цього В. Пінчук на початку липня 2004 р. заснував у Ялті “український Давос” – щорічний форум західних експертів Yalta European Strategy (Yes). Найвідомішим тогорічним учасником був экс-прем’єр Канади Жан Кретьєн.

За сприяння Пінчука 9 липня президент, прем’єр-міністр і міністр закордонних справ України зустріли у Києві Річарда Голбрука. Цей колишній посол в ООН був радником кандидата в президенти, сенатора-демократа Джона Керрі та претендентом на пост держсекретаря. Невдовзі Голбрук у співаторстві з Яном Каліцьким (радник в адміністрації Клінтона) і Марком Бжезінським (екс-директор відділу Росії та України у Раді національної безпеки) націлив США на активну позицію щодо виборів у країні, розташованій між Росією і розширеними НАТО і ЄС [66].

Отак перетнулись лінії американської та української виборчих стратегій. Більше того, у липні сенат одногласно прийняв резолюцію, де закликав Київ не обмежувати право народу вибирати своїх лідерів. У серпні сенатор-республіканець від штату Арізона Джон Маккейн поговорив з державними чиновниками й опозиційними кандидатами в Україні [104]. Він пропонував США і ЄС накладти заборону на видачу віз причетним до виборчих порушень. Це мало зашкодити проводити відпустки і займатися бізнесом.

8 вересня заступник держсекретаря Джон Тефт на зустрічі з Кучмою і Януковичем вказав на скарги кандидатів у президенти, яким не давали доступу до преси. 13 вересня на конференції “Перехід України до стабільної демократії” у Вашингтоні інший заступник держсекретаря Пола Добрянська згадала події в Мукачеві, періодичне відключення “5 каналу”, перепони опозиційним кандидатам.

Екс-міністр оборони ФРН Фолькер Рюе кілька днів перебував у Києві та Львові (Німецька хвиля, 16 вересня). Серед найбільших відхилень України від європейських стандартів було панування виконавчої влади над усіма гілками. Приміром, голова Національного банку кілька місяців не виконував свої обов’язки, а став головою виборчого штабу.

Моніторинговий комітет ПАРЄ 15 вересня розповсюдив свою заяву. Співдоговідачі Северинсен і Вольвенд самраз повернулися з поїздки у Донецьк і Дніпропетровськ. Комітет не погодився з малою кількістю міжнародних спостерігачів (близько 800), бо одна з найбільших країн Європи мала 32 тис. виборчих дільниць.

Хоч уперше в Україні підготували прозорі урни для голосування, проте справжньої прозорості бракувало [92]. Між іншим, ці скриньки за 32 млн. грн. виготовило краматорське підприємство “Термік” (Донецька область). Як не парадоксально, сировину закупили в Росії. Вартість комплексу (велика і маленька скриньки) 341 грн. Усього потребувалося 100 тис. стаціонарних скриньок і 80 тис. для голосування вдома.

Позицію Канади заявив її посол у Києві Ендрю Робінсон 21 вересня [162]. Особливо турбувала незбалансованість УТ-1, необ’єктивність держслужбовців і переслідування засобів інформації. Наступного дня український МЗС звернув увагу посла “на відверто упереджений характер його висловлювань”. Тоді ж, 22 вересня, занепокоєння висловив і

суперник президента Буша демократ Керрі у заяві "Ще не запізно для триумфу демократії в Україні". На разі обійшлося без дипломатичного демаршу.

Справді з'явився шанс. Як роз'яснювала Юлія Тимошенко у впливовій канадській газеті *The Globe and Mail*, Віктор Ющенко прагне не "революції троянд" за грузинським сценарієм, а перемоги на чесних виборах [170]. Зі свого боку *The Washington Times* підмітила: США справді зробили серйозні ставки на Саакашвілі та Ющенка, але на Росію ставлять значно більше [158]. І ці три ставки стрімко стають несумісними.

Відомий правозахисник, экс-президент Чехії Вацлав Гавел 25 жовтня закликав українців не промарнувати шанс стати шанованою частиною світового порядку. Ці вибори були найважливішими з часів незалежності й у заяві глав дипломатичних місій ЄС у Києві. 27 жовтня її оприлюднили Нідерланди, що головували в ЄС. Вони спонукали державу припинити зловживання. Окремо засудили провокації виконавчої влади щодо опозиційних медіа і масових заходів канадський і американський послы Ендрю Робінсон і Джон Хербст [101].

Тоді ж заступник держсекретаря Річард Армітадж підкреслив, що США вважають Україну стратегічним партнером, тому готові допомогти їй приєднатися до НАТО, ЄС і СОТ [12]. Леонід Кучма мусить покласти край порушенням: розгін мітингів опозиції, придушення ЗМІ, адміністративні зловживання, маніпуляція голосуванням.

Отруєння

Із самого початку британські оглядачі вважали, що у президентській кампанії в Україні нічого не можна виключати [38; 75; 76]. У серпні в Криму охорона затримала авто з буцімто трьома міліціонерами. У них виявили відеозаписи, записувальну апаратуру і наказ керівництва стежити за Ющенком. МВС назвало інцидент охороною кандидата у президенти, а в іншому епізоді звинуватило опозицію у побитті водія вантажівки. На Миколаївщині "КамАЗ" кілька разів намагався скинути авто лідера "Нашої України" з дороги. "Випадкові" аварії – не новина для відомих українців.

Аби кинути чорну тінь на Ющенка, чотирьох його прихильників звинуватили у причетності до вибуху на ринку "Троещина" в Києві [183]. Там у кінці робочого дня виник між підприємцями расовий конфлікт: одна людина загинула, а 13 дістали поранення.

Самому ж Віктору Ющенку стало погано 6 вересня, після повернення з мітингу в Чернігові. Коли симптоми захворювання не зникли, 10 вересня його направили на шестиденне обстеження до Австрії. Консиліум із 11 лікарів клініки "Рудольфінергауз" (Відень) поставив діагноз "гострий панкреатит із інтерстиціальними набряковими змінами". Спостерігався частковий параліч нервів на обличчі [171; 179; 186]. Отруєння загрожувало життю через важку вірусну інфекцію або попадання у організм хімічних субстанцій, що не входять у їжу або напої. Зі свого боку державні медіа натякали на інфаркт чи інсульт. Вистачало ехидства і закордоном [20].

Доти ставка робилася на численні регіональні поїздки лідера "Нашої України", його харизму, вміння спілкуватися з людьми, привабливу зовнішність. Саме цей козир і забрали [7]. Кампанія мимоволі набула медичного характеру. Але 18 вересня Ющенко вперше після свого отруєння виступив перед людьми – сотисячною масою на Європейській площі в Києві. Трансляція мітингу велася через супутник у режимі реального часу на площах майже всіх обласних центрів.

Тоді Ющенко вибув із виборчої кампанії на 12 днів, а потім іще на 10. Він потребував додаткового лікування у "Рудольфінергауз" 30 вересня – 9 жовтня, де ліжкодень обходився в 609 євро. Його родина переїхала до будинку друзів у селі під Києвом, який легше охороняти. Словами потерпілого, йшлося не про звичайну кухню, а політичну, де замовлялися вбивства. Тому народні депутати 425 голосами (із конституційних 450) створили слідчу комісію. Ця пригода стривожила Захід, бо поновила пам'ять про радянську практику усунення противників [69]. Виграти вибори тепер означало єдиний шанс вижити.

Це стрімко підняло температуру кампанії, що й без того позначилася брудними витівками. Війнуло середньовіччям, коли отрутою частували конкурентів [23]. Тут важко заперечити голові комітету закордонних справ Європарламенту, німецькому соціал-демократу Елмару Броку, экс-міністру закордонних справ Естонії Тоомасу Ілвесу, британському консерватору Чарльзу Танноку.

Відпрацювали дві версії: організований СБУ замах і побутове отруєння харчами і ліками [36; 111; 156]. Клінічний перебіг хвороби виказав підозру застосування специфічних речовин, які зазвичай входять до складу біологічної зброї. Половину шпальти у *The Times* зайняли дві фотографії Ющенка: до хвороби і після виходу з австрійської клініки. Опоненти підсміювалися, мовляв, винні несвіжі суші та коньяк. Голова парламентської комісії вперто заперечував факт злочину.

Серйозного резонансу справа набула у грудні, у післяпіковий період “помаранчевої” революції [137]. В один день, 13 грудня, у різних країнах Заходу з’явилися тематичні редакційні передовиці (*The Daily Telegraph*, *The Independent*, *The Daily Record*) і публікації (*Libération*, *Die Tageszeitung*, *The Wall Street Journal*), що навіть стали предметом аналітичного огляду [8].

Верховний представник ЄС Хав’єр Солана розмовляв із лікарем “Рудольфінергауз”, який припустив навмисне отруєння. Наявні симптоми свідчили про уживання з їжею (а не вдихання) біологічної чи хімічної речовини. Аналізи крові, волосся і шкіри направили у спеціалізовані лабораторії США і Європи [49; 86]. У Нідерландах (Амстердам і Вагенінген), ФРН (Мюнстер), Великій Британії та Сполучених Штатах встановили, що йдеться про доволі рідкісну отруту.

Характер ураження шкіряного покрыву відповідав не розацеї та герпесу, а отруєнню діоксидами. Відзначився консультант Британської інформаційної служби з питань отруєнь, професор Джон Генрі (госпіталь Св. Марії у західному Лондоні). Він першим з усіх припустив, що вугрі на обличчі Ющенка свідчать про отруєння діоксином – хімічною речовиною, котра містить хлор [126]. Найвідоміше отруєння трапилося 1976 р. в італійському місті Севезо, коли вибух на заводі викинув у повітря 20 кг діоксину. Через два тижні з’явилися найбільші дози (менше 1 мкг), з’явилися вугрі.

Макс Даундерер (Мюнхен) зазначив, що діоксин приводить до значних структурних змін особистості та до депресії [167]. Аби повернути шкіру до нормального стану, потрібна тривала терапія. Ця отрута зберігається в організмі протягом семи років. Але чоловік, який отруївся 1,6 мкг діоксином у Відні 1998 р., через два роки практично не скаржився на здоров’я [71]. Про це нагадав професор мікробіології Александр Кекуле (Галле).

Припускали, що отруту Ющенку підсипали до їжі, якою частували у ніч 5–6 вересня голова СБУ Ігор Смешко і його перший заступник Володимир Сацюк. Вечеряли на дачі в Осокорках поблизу Києва. Колись її господар Сацюк вдало приватизував банк “Україна”, викупивши останній (12,7%) держпакет акцій. Причому за 49 млн. грн., які позичив у тому ж банку перед його крахом. Також спікер Литвин зауважив тиск на суддів щодо позбавлення “сумісника” Сацюка депутатства [196]. Коли суд прийняв рішення, заднім числом з’явився указ президента про його звільнення із СБУ.

Абсолютно нескладно, підкреслив головлікар “Рудольфінергауз”, професор Мікаель Цімпер, таку кількість діоксину дати, приміром, у супі, який містить вершки або сметану [135]. Аби розчинитися, ця отрута потребує певного рівня жирності. Але суп тоді не подавали, з’ясував кореспондент *The New York Times* у трьох із чотирьох учасників вечері: Смешка, Сацюка, Жванії [30]. Смешко емоційно спростував свою причетність: “А як би вам сподобалося, якби власні діти запитували вас: “Тату, ти справді це зробив?”

Тести показали, що діоксин потрапив оральним способом, тобто через ротову порожнину. І його було менше міліграма. 17 грудня директор амстердамської лабораторії, професор Абрагам Броуер визначив один з 400 можливих видів діоксинів – 2, 3, 7, 8-тетрахлородибензо-пара-діоксин. Результат отримали на основі спектрометрії 7 мілілітрів сироватки крові. Аналогічне встановили інші лабораторії. Концентрація 2, 3, 7, 8-TCDD у

крові Ющенка у 6 тис. разів перевищила норму. Це настільки концентрована отрута, що такий рівень підніме доза, менша кристалика солі [139]. Її виготовляли в першокласних фармацевтичних лабораторіях із залученням значних коштів і тільки для калібровки складних приладів, що визначають діоксин.

За інформацією токсиколога Джона Генрі, форма 2, 3, 7, 8-TCDD є компонентом дефоліанту Agent Orange, який США застосували у війні з В'єтнамом [132; 182]. За токсичністю цей діоксин переважав синильну кислоту, стрихнін, кураре, поступаючись лише ботулінічному, стовбнячному і дифтерійному токсинам [70; 138]. Шляхом ідентифікації ізомерів виявляють виробників – країну і лабораторію.

Використовували діоксин і збройні сили СРСР. “Жовтий дощ” був аналогом Agent Orange. Тому припустили причетність Кремля [80; 150; 161]. Про це говорили розвідники-перебіжчики: із Лондона – Олександр Литвиненко (служив у КДБ і ФСБ 1988–1999 рр.), а з Вашингтона – генерал КДБ Олег Калугін. У 1978 р. Калугін сприяв передачі парасольки зі шприцом рицину. Цим пристроєм убили у Лондоні болгарського дисидента Георгія Маркова.

Зрозуміло, від правонаступників КДБ не чекали високої моралі. Російську владу повсякчас підозрювали в отрутодержавності [128]. Мовилося про загадкові загибелі банкіра Івана Ківеліди (1995) і депутата Юрія Щекочіхіна (2003), випадок із журналісткою Анною Політковською, котру ледве врятували у вересні 2004 р. У справі Ющенка фігурував продукт секретного інституту в Санкт-Петербурзі.

Фармацевт-історик Гейл Белл з Астралії роз’яснив мотив, чому використано саме діоксин [18]. Миш’як і болиголів убивають повільно і поступово. Ціанистий калій та стрихнін швидкі й немилосерні. Діоксин наділений акумулюючим ефектом і нівечить місяцями, але при підвищеній дозі проявиться відразу [117]. Привабливе лице стає страшною маскою і людина падає з п’єдестала суспільної симпатії.

Але для українців спотворена зовнішність їх лідера виразила ціну перемоги демократії [10; 56]. Його лице, словами головного редактора Le Nouvel Observateur Жана-Марсея Бугро, послужило найкращим виборчим плакатом для країни, що кінцево долала тоталітаризм помаранчевою революцією [22]. Ця пригода переконала світ, що прозріле суспільство жодною отрутою не повернути в ярмо. Самраз заступник глави президентської адміністрації Василь Базів перефразував Володимира Винниченка: українську історію не можна читати не тільки без броду, а й діоксину.

В італійській La Repubblica 22 грудня Ющенко нагадав, що ніколи в отруєнні прямо не звинувачував Кучму і Януковича. Проте вони створили такі умови [62; 64]. І цей замах оголив кримінальну складову політичної боротьби у постсоціалістичній Україні. Водночас кардинально змінив хід виборчої кампанії, додав Ющенку рішучості [133]. У нації з’явився герой-рятівник. Утім, між 6 і 9 січня 2005 р. він знову був пацієнтом – Університетського лікарняного комплексу в Женеві [87].

Орфографія і “ячна атака”

Перед 31 жовтня Янукович говорив, що йому не потрібна перемога будь-якою ціною, а зосередження ЗМІ в руках однієї партії або особи діагностував просто хворобою [46]. Щоправда, цей кандидат допустив дві орфографічні помилки у важливому слові. У декларації про доходи, поданій до ЦВК, він у графі “займана посада” написав “Прем’єр-міністр” замість “прем’єр-міністр” (Українська правда, 26 липня).

Згодом “Українська правда” (21 вересня) прокоментувала ксерокопію “Анкети кандидата на пост президента”. Янукович заповнив її власноруч. В одній графі (про місце народження, освіту, науковий ступінь і вчене звання) вкралось декілька орфографічних помилок. А закон “Про вибори президента України” вимагав володіння державною мовою.

Попри те Янукович дістав несподівані підтримки вдома і за океаном. Екс-прем’єр Лазаренко в інтерв’ю газеті “Сьогодні” 2 липня поділився спогадом, як особисто представляв у 1996 р. новопризначеного голову Донецької облдержадміністрації. Йому

імпонували дії прем'єра щодо прозорості економіки. Невзабарі, у грудні в Лазаренка не виникло сумніву в перемозі Ющенка, бо планка претензій на президентство для Януковича виявилася зависокою [2].

Представник кандидата О. Мороза, народний депутат Микола Рудьковський був ошелешений, коли побачив себе на УТ-1 у рекламному ролику за Януковича (Українська правда, 15 вересня). Коли ж говорилося про успішну співпрацю уряду з парламентом, показали щасливих "нашоукраїнців". Але вони раділи, бо проурядова більшість не змогла змінити Конституцію.

Локомотив набрав ходу і 1,5 млн. солдатам, міліціонерам і в'язням наказали "проголосувати за Януковича" [118]. Дуже настирливо закликали й 600 тис. залізничників. Міністр внутрішніх справ узагалі планував після перемоги голови уряду "пити три дні".

Близько дев'ятої ранку в п'ятницю 24 вересня прем'єр вийшов з авто до групи студентів біля входу до Прикарпатського університету. Зненацька у нього полетіло яйце. Янукович упав і його забрали до лікарні [47]. Перший діагноз – колаптоїдний стан (різке зниження артеріального тиску) внаслідок поранення гострим предметом. Потім додали забиття потилиці та грудної клітки. Іще за трохи життєво-важливих пошкоджень не виявили. Але потерпілий зрозумів, що "націоналізм – це хвороба" і хотів дещо запитати в оточення Ющенка. Прем'єр достроково повернувся до Києва, де лікувався ще два дні [136; 155]. Як твердили лікарі, тільки завдяки міцному здоров'ю він легко переніс травму і психологічне потрясіння.

Штаб В. Ющенка відкинув звинувачення, а міський голова Івано-Франківська Зиновій Шкутяк назвав інцидент "брудною технологією влади". Свідок події, народний депутат Тарас Чорновіл наполягав, що в голову прем'єра влучила каменюка. Натомість депутат облради Юрій Романюк із двох метрів "чітко бачив, що летить яйце і розбивається на животі... Янукович особисто, нагнувши голову, побачив, що це яйце і ... він закатує очі і просто падає".

Через три години після нападу міністерство внутрішніх справ заявило, що "ніяких важких і тупих предметів" не кидали, а тільки яйце. Це спростувала прес-служба уряду: кинули пристрій від відеокамери. Близько обіду МВС указало на причетність "Союзу молодих націоналістів". Проте міністерство юстиції заперечило існування такої організації.

По обіді МВС пристало на третю версію. За хуліганство затримали позапартійного 17-літнього першокурсника-економіста Дмитра Романюка. Син декана економічного факультету із семи метрів кинув одне куряче яйце, а друге залишилося в кишені. Батько перепросив прем'єра і міліція відпустила хлопця. За кілька днів вона з'ясувала, що поцілили двома твердими предметами: камінцем діаметром 5 см і металевою кулькою (1 см) із саморобного металюного пристрою. Яйце вже не згадували.

Цікаво, за добу до "теракту" в Івано-Франківську подібний інцидент спіткав Юлію Тимошенко в Сумах на мітингу, куди прийшло понад 10 тис. осіб. Однак яйце не влучило, а упало поруч (Українська правда, 24 вересня). Над провокатором не влаштували самосуд, а передали міліції.

Вибори-2004 стали благодатним джерелом для політичних анекдотів. "Убивчий гумор" шпетив кандидата влади. Декілька зразків привела *Süddeutsche Zeitung* 24 грудня. Усім, наприклад, запам'яталася цензура і нерівний доступ кандидатів до медіа. Отож Іван приходить на роботу в пом'ятих штанах і пояснює начальникові: "Вчора ввечері включив телевізор: на першому каналі Янукович, те саме на другому, третьому... А праску я вже й побоявся включати".

"Яйцева атака" додала творчого натхнення, породила комп'ютерні ігри і насмішки, що припали до душі *The New York Times*. Бабуля закупилася на ринку, дорогою додому бачить біг-борд Януковича: "А яйця ж купити забула!" Дещо сподобалося *Der Tagesspiegel* [110]. Після виборів голова ЦВК каже Януковичу: "У мене дві новини -- добра і погана. Добра: ви стали президентом". "А погана?" "Вас ніхто не вибирав".

Як не парадоксально, Державний комітет статистики показав у вересні ріст цін на яйця в Україні на 3,8%. Серед "35 запитань Януковичу" для очікуваних теледебатів "Українська правда" 9 листопада підготувала і таке: "Чому від одного яйця, кинутого у Вас, виявилися важко пораненими двоє Ваших охоронців – їх що накрило вибуховою хвилею?" Не дивно, що студента Романюка на початку грудня Майдан Незалежності зустрів оваціями [1]. Він прославився на весь світ і йому пощастило, що зразу ж поав у рик місцевої міліції, а не охорони Януковича.

Як бачимо, авторитарний режим висунув кандидата, неприйняттого на рівні базових психологічних структур. Влада розгубилася, коли зіткнулася з відкритою фрондою з боку суспільства [144]. "Темники" занадто викривили картину кампанії. Але гумор знівелював цей гул барабанів.

Економічні аргументи

Обидва кандидати подбали про роз'яснення своїх передвиборчих платформ на західних шпальтах. Передусім Ющенко скористався трибунами The Wall Street Journal і Der Spiegel. Він діловито прокоментував економічні показники уряду [208]. За перші сім місяців 2004 р. зростання ВВП в Україні склало 13,5%, але доходи бюджету збільшилися лише на 1,8%. Гроші, котрі раніше ховали, тепер направили на соціальні виплати, як хабар виборцям. Режим волів зберегти автократію, що керувала конкуруючими фінансово-промисловими групами [129].

Справжнього поліпшення рівня життя в Україні не помітили й західні аналітики. Уряд значно збільшив державні витрати і у вересні безпрецедентно підняв мінімальні пенсії (оформив як доплати) до прожиткового рівня 284 грн. на місяць (= 54 дол. = 44 євро = 30 ф. ст.) [185]. Подібну форму непрямого "підкупу виборців" практикували в інших країнах, зокрема США [68]. Однак гривня почала падати, а ціни зростати. Валютні резерви Нацбанку збідніли у вересні-листопаді на 2,8 млрд. дол. (= 2,1 млрд. євро = 1,5 млрд. ф. ст.).

Якби уряд хотів підняти пенсії, то підняв би зарплати і дав стабільну базу формування пенсійного фонду [4]. При зростанні на 27% зарплат у 2004 р. пенсії підняли на 70%. Виник кричущий дисбаланс і вперше 30% пенсійного фонду покривали за рахунок бюджету.

Підвищення удвічі мінімальної пенсії збільшило потребу у валюті під час її традиційного вересневого піку попиту, коли аграрники переводять зароблене у валютні збереження [187; 198]. Натомість Нацбанк заборонив обмінним конторам відхилитися від встановленого курсу більше 2%. У відповідь припинився продаж валюти і постав чорний ринок, де гривня втрачала до 15%.

Крім того, середньомісячні доходи населення (564 грн. = 60 ф. стерл.) були серед найнижчих у регіоні [11]. Незважаючи на економічний ріст, Україна не починала вступ в ЄС через відсутність державно-правових умов [91; 134; 142]. Правозахисники звинуватили чинну владу в корупції, утисках свободи слова, кримінальних злочинах [77; 152]. Вона консолідувала економіку специфічним ліцензуванням торгівлі стратегічними товарами – газ, вугілля, електроенергія. Олігархи могли втратити привілейований доступ. Хто б не переміг, баланс існуючих сил порушиться [166]. Тим ці вибори виглядали цікавіше за російські [157]. Оскільки діяла сильна опозиція з гідним кандидатом, Україна була ближчою Європі.

Нищівна літня кампанія проти Ющенко не минуло безслідно. Перемога Януковича подеколи не здавалась абсурдом [147]. Це змусило нервувати опозицію. Найбільше насторожила заява Юлії Тимошенко: якщо влада фальсифікує вибори за зразком Мукачєва, вона очолить народне повстання. До того ж, не вдалося об'єднати всіх українців, насамперед східних регіонів. "Там люди більше думають не про Європу, а про щоденне виживання", – примітив Der Spiegel [118].

На початку осені боротьба за виборчі симпатії велася не тільки всередині країни. Змагання за прихильність Заходу теж виступила ключовим фактором. За цікавим збігом 10 вересня даний аспект одночасно зачепила низка впливових видань.

Віктор Янукович у *The Financial Times* глибоко образився на ігнорування кандидатури України на членство в ЄС [54; 205]. У Києві вирішили будувати стосунки з Брюсселем дво-трирічними угодами про торгівлю, вільне пересування людей тощо. Уряд взявся покращити умови для закордонних інвесторів, знизити податки і вступити до СОТ 2005 р.

Паралельно у *The International Herald Tribune* Віктор Ющенко вказав на нову загрозу виникнення біполярної Європи з центрами у Брюсселі та Москві [209]. Україна мусить мирно розширити територію демократичних перетворень, розпочатих 15 років тому. Її не влаштовувала заміна народовладдя керованою демократією, а засобів масової інформації – засобами масової пропаганди.

На це Янукович відгукнувся листом до редакції [206]. Він висловився проти вибору між Європою і Росією, наполягаючи на одночасному русі в обидва напрямки. І отримав жорстку відсіч бельгійського читача: прем'єр забув про залякування політиків і журналістів, регулярні аварії на шахтах, безмежну корупцію і розквіт мафії [9].

Згодом у *The Financial Times* надрукувалися керівники виборчих штабів [169; 212]. Сергій Тигипко наголосив на річному зростанні ВВП на 9,4% при невеликій інфляції (8,2%) і валютних резервах 12 млрд. дол. Олександр Зінченко зосередився на незаконних антиопозиційних акціях. Небавом радник прем'єра роз'яснив *The Washington Times*, що його шеф домігся відчутного зниження податків та інфляції [109]. Тому респектабельніший за конкурента.

Безконечні політичні скандали справді не завадили економічному росту [25]. Українська економіка в Європі найшвидше зростала, за п'ятирічку (2000–2004) ВВП виріс на третину. Позитивне сальдо поточного платіжного балансу (9,7%), низький зовнішній борг (24% ВВП) та малу інфляцію пояснювали везінням і доброю макроекономічною політикою (розвитком несировинних секторів) [168]. Метали склали 60% експорту України, світові ціни на них піднялися через попит на азійських ринках і Китаю. Через виборну метушню збільшення обсягів українсько-німецької торгівлі на 34% залишилося непоміченим багатьма, та не *Die Welt* [59].

Як зауважив *Business Week*, західні інвестори надавали перевагу Ющенку, але за справедливих виборів могли вижити і з Януковичем. Іноземні інвестиції сприяли здоровій конкуренції у контрольованій олігархами економіці. Із 1992 р. це всього 7 млрд. дол., а у Польщі – 50 млрд. Україна привабила освіченою і дешевою робочою силою. Затрати на оплату праці складали менше 160 дол. на робітника на місяць, включно з податками і соціальними зборами. Польський показник – 400 дол.

Отож у *The Wall Street Journal* 10 вересня Катерина Волчук (Бірмінгемський університет) і Роман Волчук (Вулвергемптонський університет, Великобританія) націлили Євросоюз серйозно впливати на Україну, де зосереджено 5% світових корисних копалин. По-перше, визнати її намір вступити в ЄС. По-друге, піти на торгові поступки, надто в аграрній та металургійній галузях. По-третє, пом'якшити візовий режим. По-четверте, легалізувати мільйони українців-заробітчан. Подібне запропонувала за кілька місяців і редакція *The Economist* [164].

На теледебатах 15 листопада Ющенко назвав дві точки опори своєї виборчої кампанії: 1) робочі місця, зарплата, стабільні ціни; 2) боротьба з корупцією на всіх рівнях. І сказав крилаті для медіа фрази: “Це не конфлікт двох Вікторів – це конфлікт двох світоглядів, двох моралей. І вибір у нас дуже простий: або ми житимемо “по поняттях”, або ми житимемо як вільні, заможні люди!” [177; 201].

Янукович припустився 11 фактичних огріхів і обмовки: “Ми зробимо все, щоб український народ почував себе в безпеці”. Він сплутав зниження податків: на прибуток підприємств (до 25%) і на доходи фізичних осіб (до 13%). Приписав собі віднесення

заробітної плати на валові витрати підприємства, хоча це аксіома бухобліку. Ющенко помилився двічі, але не підмінив тенденції. Приміром, золотовалютні резерви Нацбанку змінили не на 3 млрд. дол., а на 2,2 млрд. Отож ішлося про різну природу помилок.

У другому прямому ефірі 20 грудня Янукович спробував кардинально змінити імідж, затаврувавши Кучму [35]. Отак він входив у роль людини честі, що зазнала переслідувань. Ці дебати були напруженими, ніж попередні, коли суперники не ставили перехресних запитань [81; 165; 197]. Хоч Янукович образ жорсткий тон, Ющенко виглядав упевнено.

Геополітичні інвективи

Якщо Ющенко домінував у західних медіа, то Янукович – у вітчизняних. І програвав за популярністю на 7–10%, а у середині вересня проурядова більшість розпалася [184]. З ініціативи спікера Литвина виникла спеціальна комісія, що відстежувала дотримання демократичних процедур. Чисті результати – безпрограшні для всіх, додала 21 вересня *The Wall Street Journal*.

31 жовтня, на два дні раніше президентського голосування у самій Америці, знову вирішувалася геополітична доля України. Багатьох інтелектуалів хвилювала лепта Сполучених Штатів. Пропонувалися рішучі кроки, приміром, залучити тисячі кваліфікованих спостерігачів з числа американців українського походження [13]. Правдиві дані з виборчих дільниць вплинуть на хід історії, бо радіостанції повідомлять їх негайно, а Вашингтон не закриє очі на порушення [151]. Профілактично олігархів настрахали заборонами в'їзду на Захід і труднощами у розміщенні грошей [65].

Проникливі німці бачили Україну викинутим на берег китом, який лежав між Росією і Європою і не відав, де знаходиться [53; 110; 200]. Кучма наважився відступити владу, що свідчило про певну повагу до Заходу [60; 148]. Але пропагандистська кампанія його протеже набрала антизахідного оберту і прісної тональності [187]. Йшлося про загрозу “ліквідації національної економіки” ЄС і “втягнення до військових авантур” НАТО.

Свіжим подіям на “важливому європейському перехресті” присвятили цілі шпальти *The New York Times*, *The Financial Times* і *The Times* [55; 112; 123]. Через призму діаметральних поглядів головних кандидатів проектувалися стосунки з Росією і Заходом. Поруч ішлося про гучну конфіскацію підпільних плакатів, де Ющенка показали маріонеткою Буша. Янукович же настирно змагався за поміч Путіна.

Гарвардський професор Роман Шпорлюк нагадав у *The Wall Street Journal* 28 жовтня, що в незалежній Україні не пролилося краплі крові на етнічному ґрунті. Там існують релігійний плюралізм і лінгвістична терпимість. Але вибори покажуть чи скріпиться коріння демократії. Вони могли змінити світ, твердив *The Economist* [199]. Якщо для Заходу змагання Буш–Керрі визначало стосунки з Близьким Сходом, то дуель Ющенко–Янукович – з Росією та її домініонами.

Rheinischer Mercur прогнозувала Україні два варіанти розвитку: шляхом Центральної та Західної Європи або ж Бразилії чи Аргентини, що вважалися цілком нормальними державами [153]. На протилежній частині планети редакція аргентинської газети *La Nación* теж очікувала перелому [43]. Адже довкіл України (Росія, Білорусь) уже ворожий свободі. Москві хотілося відновити буферний Радянський Союз, базований на єдиному економічному просторі України, Білорусі, Росії та Казахстану [159]. *Bremer Nachrichten* навіть образно назвала Ющенка останнім рубильником, яким виключалася демократія західного взірця зразу в чотирьох країнах [40]. А фінський професор Карі Ліухто вважав, що російська модель демократії не зробить Україну надійним сусідом ЄС (*Turun Sanomat*, 28 жовтня).

Реагування на результати першого туру

30 жовтня в Україні налічувалося 37 613 022 виборці. Західні посольства профінансували незалежний екзит-пол у день голосування, що проводився у відкритому й

анонімному режимом. Попередні й офіційні дані дещо відрізнялися. 1 листопада ЦВК підрахувала явку виборців 74,36% (27 621 255 громадян). 3 листопада з'явилася нова цифра 74,79% (27 878 094), а рівно за тиждень, у день проголошення кінцевих результатів першого туру – 74,56% (27 897 559). Дана явка була рекордним показником у постсоціалістичну епоху [67; 100; 113].

Під охороною бронемашин з гідропультами ЦВК тягнув оголошення остаточного підрахунку [124]. На це закон дав десять днів. Попри саботаж 10 листопада комісія мусіла оголосити Ющенка переможцем туру – 11 125 395 голосів (39,87%) [173; 194]. Його відрив від Януковича склав 0,55% або 155 816 голосів. Третій призер (Мороз) набрав 5,81%, а четвертий (Симоненко) – 4,97%. Вельми розчарував кандидат комуністів, які 2002 р. здобули 20% “пропорційних” голосів у парламент [58].

Ющенко переміг у 17 регіонах (захід, північ і центр), включно зі столицею, а Янукович – у 10 (схід і південь) [48; 114; 143]. У другому турі Янукович сподівався на електорат комуністів, та вони закликали голосувати проти всіх. Соціалісти пристали до Ющенка й уклали угоду.

За оцінками спостерігачів, Януковичу “добавили” від 5 до 10% голосів [19; 52; 79]. Ющенко повідомив Захід про шоковий стан влади, оскільки їх висуванець не здобув “бліцкригу” [210]. Опитування на дільницях і паралельний підрахунок голосів засвідчили, що уряд спробував, але не зміг вкрасти вибори.

Отже, голосування 31 жовтня не вписалось у демократичні стандарти [107; 189; 190]. На цьому наполягла Міжнародна місія зі спостереження за виборами президента України, до якої ввійшли представники ОБСЄ, Ради Європи, Європарламенту і НАТО. Вони зауважили крок назад у порівнянні з 2002 р. Спостерігачі СНД натомість вважали вибори ледь не зразковими.

Технічні помилки завадили здійснити волевиявлення 500 тис. громадянам. У день голосування суди отримали 42 тис. скарг на неточності у списках виборців. Наводилися інші приклади типових порушень. В околицях Києва спробували вкрасти ящики з бюлетенями. Про це дізналася Ханна Северинсен із Ради Європи [45]. У Пущі Водиці кореспондент The Financial Times до подробиць задокументував 4 групи з Донецька, Вінниці, Житомира, котрих найняли багаторазово голосувати за Януковича на різних дільницях (т. зв. “карусель”). Одну з груп (півтори сотні осіб у трьох автобусах) супроводжували міліцейські авто [191; 193]. Однак у Пущі Водиці Ющенко обігнав Януковича у кілька разів.

1 листопада The Wall Street Journal розвінчала виборчі шахрайства, а The Independent навела свідчення канадців про насильство на сході, де бандити погрожували, якщо керівники дільниць не забезпечували Януковичу 80% голосів. The Spectator виніс на обкладинку заголовок “Нова холодна війна” [88]. Це полеміка двох авторів. Радек Сікорські був спостерігачем і наголосив на використанні адмінресурсу: “Я бачив документи, які вказували, скільки голосів очікується отримати на підтримку Віктора Януковича і скільки на це виділялося грошей”. Ян Лагленд теоретизував про втручання Сполучених Штатів. А до “Пори” він включив скінхедів-наркоманів зі Львова, яких нібито бачив у Києві.

Гучний розголос отримав тиск на студентів аграрної академії в Сумах. Їх заставили голосувати за Януковича і опускати в урни розгорнуті бюлетені під наглядом викладачів [95]. Досі таке практикували у в'язницях. У грудні помитували найвідомішого “терориста”, соціаліста Сергія Іванченка з Кривого Рогу, якого засудили на 15 років за сфабрикований замах на кандидата в президенти Наталію Вітренко 1999 р. [5]. Два тури він голосував у колонії в Миколаївській області, де утримувалися 1,5 тис. осіб. Із тильного боку кабінки оперативник упритул стежив, аби ставили галочки за Януковича. А начальника Лук'янівського слідчого ізолятора у Києві взагалі звільнили після першого туру, бо арештанти переважно (1,3 тис.) проголосувало за Ющенка. Вони курили “Мальборо”, а їх купляли п'ятьма пачками найдешевших сигарет без фільтру і листівкою за Януковича. Про це іронічно згадав генерал Кравченко, котрий утримувався тоді в ізоляторі (Українська правда, 15 грудня).

Голова Європарламенту Жозеф Борель і президент Польщі Александр Квасневський висловили сподівання, що до другого туру усунуть непорозуміння зі списками виборців і нерівномірним доступом до засобів інформації (радіо "Свобода", 3 листопада). Експерт держсекретар, президент Національного демократичного інституту Мадлен Олбрайт закликала США до санкцій у разі фальсифікації [120; 192]. "Воля народу не може бути спотвореною", – солідаризувався керівник зовнішньополітичного відомства ФРН Йошка Фішер.

Москва переживала, що перемога Ющенка справить ефект "європейського доміно" у пострадянській спільноті [105; 163]. Третій шлях навряд чи можливий, враховуючи відносини між Кремлем і Білим домом [125; 146]. Отож Україна володіла ключем до імперського відродження Росії, підсумувала викладач New School University в Нью-Йорку Ніна Хруцова, онука знаменитого комуністичного діяча [72]. Германіст Тимофій Гаврилів коментував: це перші українські вибори, на яких пролунав голос громадянського суспільства [61]. Розподільна лінія пройшла між двома шляхами розвитку – демократичним і авторитарним, тому, підкреслив політолог Тарас Кузьо, виживання – єдине, що хвилювало владну еліту [73; 85]. Погроза ізоляції є неправильним сигналом Заходу, тим більше, що реально виграв Ющенко. На тому стояв і директор Фонду Еберта Гельмут Курт [63].

3 листопада редакція The Wall Street Journal підмітила: на відміну Росії, Україна довела прихильність демократії. Америка й Європа потребують, аби стратегічно розташована держава залишилася демократичною [42]. Отже, це наступна геополітна ставка Євросоюзу, прогнозувала Le Monde [108]. Йшлося про план добросусідства з 17 країнами Східної Європи і Середземномор'я, що приймався 24 листопада [44].

Упродовж декількох років Україна знаходилася поза рамками європейської дискусії. Захід залишив її Росії, щоби спокійно розширити ЄС і НАТО [19]. Але вона ближче до Європи, ніж гадали, бо кандидат влади провалився і Київ залишиться прозахідним [15]. Такий висновок зробив Дуг Бандоу, помічник з особливих доручень президента Рейгана.

І це сіль проблеми, а не дилема, хто з Вікторів переможе: проросійський (Янукович) чи прозахідний (Ющенко) [34]. Метафору Le Monde поглибила Frankfurter Allgemeine Zeitung. Недільного вечора один Віктор (Федорович) просив у Бога перемоги, а другий Віктор (Андрійович) був переконаний, що Господь і без того з ним [93]. Але потім обидва не захотіли віддавати себе на ласку Божу.

Маніпуляції приватно визнали і російські спостерігачі, котрі у своїй країні знайомі з практикою безцеремонних виправлень справжніх результатів на бажані [83]. Чільний кремлівський чиновник висловив Time здивування [211]. Зважаючи на затрачені ресурси, показник Януковича ніякий. Радники підбили Путіна задалеко висунутися з вікна [203]. Мовляв, перемога у кишені й достатньо забити останнього гвіздка. Насправді чекали неприємності (Le Figaro) чи навіть ляпас (Libération) [106; 145].

За кордоном мало хто вірив, що Росія допоможе Януковичу, а потім відпустить у вільне плавання. Але Путін програв, його втручання справило зворотній ефект [213]. Письменник Анджей Стасюк в італійській L'Espresso 9 листопада акумулював небажання поляків й українців знов жити у затінку імперії. В Україні нема страху, особливо в європезованій західній частині. Отак знову згадали старий поділ країни і внутрішній розкол у суспільстві, котрий яскраво проявили результати виборів [89; 90; 94]. Незважаючи на прізвисько переможця, через залежність в експорті сталі, хімічної та агропромислової продукції Україна мусить вступити до СОТ і покращити відносини з ЄС [14]. Посол Чорномирдин вивів те саме і щодо Росії.

Переобраний президент Джордж Буш призначив відомого республіканця, голову сенатського комітету в закордонних справах Річарда Лугара особистим представником на другому турі виборів [97; 175; 195]. "Підтасовані або незаконні вибори підірвуть позиції України і керівництва країни. У нового президента не буде легітимності серед українського народу і світової спільноти", – відразу взявся до праці Лугар. Він уже навідував Київ у серпні. До речі, 31 жовтня співголовою делегації Міжнародного республіканського

інституту був федеральний суддя Богдан Футей. Він усьоме спостерігав за українськими виборами різних рівнів.

Для світу Янукович швидко знайшов порушників – місцевих чиновників, які не зв'язані з урядом і виборчим штабом [207]. Його радник благов Ющенко змиритися з поразкою [131]. Але 18 листопада *The Washington Times* назвала причетних до корупції та фальсифікацій у першому турі. Фігурували зять президента, народний депутат Віктор Пінчук, голова президентської адміністрації Віктор Медведчук, міністр внутрішніх справ Микола Білоконь і генеральний прокурор Геннадій Басильєв. Сполучені Штати їм скасували в'їзні візи. Трохи раніше такий сюрприз піднесли народному депутату Григорію Суркісу.

Наступного дня, 19 листопада, президент Буш ще раз ввічливо закликав Київ забезпечити “вільне висловлення вибору, без залякувань чи страху.” Водночас це послужило своєрідною відповіддю на другий агітаційний візит Путіна в Україну [96].

* * *

Президентський марафон 2004 р. ще до другого туру акумулював і вихлюпнув усю мотиваційну аргументацію – політико-правову, соціально-економічну і геополітичну. У ній змішались як за давнини доктринальні речі (межі впливу Європи й Росії), так поточний моніторинг (переслідування опозиції, придушення ЗМІ, адміністративні та фінансові зловживання, маніпуляція голосуванням і т. і.). Це перше.

Замах на головного опозиційного кандидата Віктора Ющенко засвідчив найвищу точку криміналізації політичної боротьби у постсоціалістичній Україні. Натомість діючи влада симулювала “ячну атаку” на свого єдиного кандидата Віктора Януковича, чим не знівелювала героїзацію отруєного опонента, а підняла проти себе на поверхню пласт сміхової культури і потерпіла поразку на рівні базових психологічних структур. Це друге.

І третє. Світоглядні відмінності обох кандидатів дуже виразно проявилися в їхньому листуванні через західну пресу і на теледебатах 15 листопада і 20 грудня. Достоту вразили різниця економічні візії та політична практика правлячого режиму. Після першого туру Захід змушений перейти від мови профілактичних демаршів до жорсткої дипломатичної конкретики щодо персоніфікованих адептів українського авторитаризму. Безкомпромісний приклад у цьому показали США.

1. Дмитро Романюк: “Того дня на Януковича справді готувався “замах” // *Високий Замок*. – 2005. – 27 січня.
2. Лазаренко: Кучма давно зруйнував мій бізнес... // *Українська правда*. – 2004. – 29 грудня.
3. Мошес А. Україна после Кучмы // *Россия в глобальной политике*. – 2004. – № 5.
4. Пинзеник: “Ми разом з В'ячеславом Чорноволом пропонували Ющенку балотуватися в президенти в 1999 році” // *Українська правда*. – 2005. – 13 січня.
5. Політичний терорист № 1: “Кучма п'ять років тримав мене в заручниках і шантажував Мороза” // *Українська правда*. – 2004. – 22 грудня.
6. Чара Л. Імідж Януковича у США: Хіба ревуть воли як ясла повні? // *Українська правда*. – 2004. – 10 листопада.
7. Якименко Ю., Жданов І. Формула помаранчевої перемоги: нотатки несторонніх спостерігачів // *Дзеркало тижня*. – 2005. – 22 січня.
8. “A cowardly and barbaric attack” // *The Guardian*. – 2004. – 14 December.
9. Agneessens J. Ukraine's reality // *The International Herald Tribune*. – 2004. – 2 October.
10. An old-fashioned poisoning // *The Los Angeles Times*. – 2004. – 14 December.
11. Aris B. Dark side of the boom // *The Guardian*. – 2004. – 23 June.
12. Armitage R. Ukraine can ill afford an unfair election // *The Financial Times*. – 2004. – 29 October.
13. Aslund A. Ukraine at a crossroads // *The Washington Post*. – 2004. – 29 September.
14. Aslund A. Ukraine's voters do not need Moscow's advice // *The Financial Times*. – 2004. – 11 November.
15. Bandow D. Tilting East or West in Ukraine? // *The Korea Herald*. – 2004. – 10 November.
16. Bartlett B. Critical vote in Ukraine // *The Washington Times*. – 2004. – 27 October.

17. Bartlett B. The other election // *The National Review*. – 2004. – 27 October.
18. Bell G. Murder he ate // *The New York Times*. – 2004. – 20 December.
19. Bickerich S. Unsere Bronx soll schöner werden // *Der Tagesspiegel*. – 2004. – 2 November.
20. Bing S. Drop that spoon, comrades! // *Fortune*. – 2005. – 12 January.
21. Boot M. Exporting the Ukraine miracle // *Los Angeles Times*. – 2004. – 31 December.
22. Bouguereau J.-M. Emblématique // *Le Nouvel Observateur*. – 2004. – 14 décembre.
23. Brok E., Ilves T., Tannock Ch. Ukraine's Borgia campaign // *Pakistan Daily Times*. – 2004. – 8 October.
24. Brown F. Another head to head. A presidential race again pits Russia against the West // *Newsweek*. – 2004. – 25 October.
25. Bush J., Olearchyk R. Will the boom last in Ukraine? // *Business Week*. – 2004. – 1-8 November.
26. Calamur K. U. S. watching Ukraine election // *The Washington Times*. – 2004. – 7 August.
27. Chalupa I. Yushchenko confident of victory in Ukraine // *The Independent*. – 2004. – 19 December.
28. Champion M. Ukrainian is playing the Russia card // *The Wall Street Journal*. – 2004. – 30 July.
29. Cheterian V. Le pendule ukrainien // *Le Monde Diplomatique*. – 2004. – Novembre. – P. 6.
30. Chivers C. J. A dinner in Ukraine made for Agatha Christie // *The New York Times*. – 2004. – 20 December.
31. Cienski J. Monitors pour into Ukraine to ensure vote is free of fraud // *The Financial Times*. – 2004. – 21 December.
32. Cohen A. Show time in Kiev // *The Washington Times*. – 2004. – 19 November.
33. Dérens J.-A. En Ukraine, le combat des deux Viktor à la présidentielle reflète la division du pays // *Le Temps*. – 2004. – 27 octobre.
34. Deux "Viktor" à égalité dans les sondages // *Le Monde*. – 2004. – 30 octobre.
35. Die seltsame Wandlung des Wiktor Janukowitsch // *Frankfurter Allgemeine Zeitung*. – 2004. – 22 Dezember.
36. Die Vergiftung und der Aufklärer // *Die Welt*. – 2004. – 6 Oktober.
37. Diehl J. Putin's unchallenged imperialism // *The Washington Post*. – 2004. – 25 October; *The Christian Science Monitor*. – 2004. – 28 October.
38. Dirty tricks in Ukraine // *Jane's Intelligence Digest*. – 2004. – 19 August.
39. Dorner J. Moskaus Angst vor den Kandidaten // *Salzburger Nachrichten*. – 2004. – 6 Juli.
40. Dorner J. Unterstützung für Juschtschenko // *Bremer Nachrichten*. – 2004. – 2 November.
41. Dunfield A. Turner has high hopes for Ukraine vote // *The Globe and Mail*. – 2004. – 17 December.
42. East or West? // *The Wall Street Journal*. – 2004. – 3 November.
43. Elecciones cruciales en Ucrania // *La Nacion*. – 2004. – 27 octubre.
44. Entscheidung per Stichwahl // *Süddeutsche Zeitung*. – 2004. – 1 November.
45. Fak A. Western observers condemn Ukraine poll // *The Financial Times*. – 2004. – 1 November.
46. Feduschak N. Prime minister vows to keep elections fair // *The Washington Times*. – 2004. – 9 July.
47. Feduschak N. Bitter campaign roils democracy // *The Washington Times*. – 4 October.
48. Feduschak N. Ukraine vote panned, praised // *The Washington Times*. – 2004. – 2 November.
49. Fillitz Ch., Grangereau Ph. Empoisonnement ou intoxication alimentaire, de quel mal souffre Viktor Iouchtchenko? // *Le Temps*. – 2004. – 7 décembre.
50. Finn P. Ukraine vote lets Russia flex its emerging political muscle // *The Washington Post*. – 2004. – 31 October.
51. Finn P. Ukrainian election heads to runoff // *The Washington Post*. – 2004. – 1 November.
52. Finn P. Monitors say election in Ukraine was flawed // *The Washington Post*. – 2004. – 2 November.
53. Franchetti M. Ukraine ready to march away from the East // *The Sunday Times*. – 2004. – 31 October.
54. Freeland Ch., Wagstyl S., Warner T. Ukraine changes tack with Brussels // *The Financial Times*. – 2004. – 10 September.

55. Freeland Ch., Wagstyl S., Warner T. East or West: Ukraine's election could alter relations with Russia and Europe // *The Financial Times*. – 2004. – 12 October.
56. Freeland Ch., Wagstyl S., Warner T. "Viktor suffered things a normal person could not survive" // *The Financial Times*. – 2004. – 13 December.
57. Gerns W. Präsidentenwahlen in der Ukraine // *Unsere Zeit*. – 2004. – 1 October.
58. Gerns W. Wohin geht die Ukraine? // *Unsere Zeit*. – 2004. – 12 November.
59. Gnauck G. Ukraine. Kommentar // *Die Welt*. – 2004. – 16 Oktober.
60. Gnauck G. Ukraine – Land der "Stagnarchie" // *Die Welt*. – 2004. – 30 Oktober.
61. Havryliv T. Der große Test // *Frankfurter Rundschau*. – 2004. – 3 November.
62. Hawkins W. R. The United States stake in Ukraine // *The Washington Times*. – 2004. – 16 December.
63. Helmut Kurth: "Sanktionen bringen gar nichts" // *Die Tageszeitung*. – 2004. – 3 November.
64. Hoagland J. The stakes in Ukraine // *The Washington Post*. – 2004. – 16 December.
65. Hodyak B. How to aid democracy in Ukraine // *The Washington Post*. – 2004. – 25 September.
66. Holbrooke R., Kalicki J., Brzezinski M. Ukraine-U.S. relations hinge on fall elections // *The Detroit Free Press*. – 2004. – 27 September.
67. Holley D. Official count, exit polls tell different stories in Ukraine // *The Los Angeles Times*. – 2004. – 1 November.
68. Hunter R. Ukraine elections and the West // *The United Press International*. – 2004. – 26 October.
69. Iouchtchenko accuse le pouvoir d'avoir voulu l'assassiner // *Le Figaro*. – 2004. – 22 septembre.
70. Juschtschenko fordert "ernsthafte Ermittlungen" // *Frankfurter Allgemeine Zeitung*. – 2004. – 12 Dezember.
71. Kekulé A. Agent Orange in der Ukraine // *Der Tagesspiegel*. – 2004. – 15 Dezember.
72. Khrushcheva N. The empire sneaks back // *The International Herald Tribune*. – 2004. – 30 October.
73. Kirchengast J. Zwischen Oligarchen und Zivilgesellschaft // *Der Standard*. – 2004. – 1 November.
74. Kravets N. Ukraine Alert // *The National Interest*. – 2004. – 23 September.
75. Krushelnycky A. Official spying on election candidate exposed // *The Independent*. – 2004. – 12 August.
76. Krushelnycky A. Ukrainian presidential race takes sinister turn // *New Zealand Herald*. – 2004. – 12 August.
77. Krushelnycky A. Ukraine opposition in "terror tactics" claim // *The Independent*. – 2004. – 22 October.
78. Krushelnycky A. Putin enters Ukrainian election row by attending army parade // *The Independent*. – 2004. – 29 October.
79. Krushelnycky A. Ukraine presidential poll heads for run-off amid opposition claims of fraud by PM // *The Independent*. – 2004. – 2 November.
80. Krushelnycky A. A story of power and poison is now etched on the face of Ukraine's hero // *The Independent*. – 2004. – 13 December.
81. Krushelnycky A. Yushchenko tells TV audience: "PM tried to steal the election" // *The Independent*. – 2004. – 21 December.
82. Krushelnycky A. Married to a marked man // *The Sunday Times*. – 2005. – 2 January.
83. Kutschmas Ängste // *Handelsblatt*. – 2004. – 3 November.
84. Kuzio T. Why Russia gains from a Yushchenko victory // *The Moscow Times*. – 2004. – 30 June.
85. Kuzio T. Yushchenko wins first round of Ukraine's presidential election // *The Eurasia Daily Monitor*. – 2004. – 2 November.
86. L'empoisonnement à la dioxine de Iouchtchenko confirmé // *Le Figaro*. – 2004. – 17 décembre.
87. Lassueur Y. Soigné en Suisse pour son empoisonnement // *Le Matin*. – 2005. – 22 janvier.
88. Laughland J. Western aggression; Sikorski R. Yearning to breathe free // *The Spectator*. – 2004. – 6-11 November.
89. Lavelle P. Ukraine's split decision // *The United Press International*. – 2004. – 2 November.

90. Lisova N. Close race sets runoff for leader of Ukraine // San Diego Union-Tribune. – 2004. – 2 November.
91. Ludwig M. Spiel mit der Ost-West-Alternative // Frankfurter Allgemeine Zeitung. – 2004. – 28 Juli.
92. Ludwig M. Wahlkampf mit Putins Hilfe // Frankfurter Allgemeine Zeitung. – 2004. – 27 Oktober.
93. Ludwig M. Deeskalation in der Ukraine // Frankfurter Allgemeine Zeitung. – 2004. – 1 November.
94. Ludwig M. Die alte Teilung wird wieder instrumentalisiert // Frankfurter Allgemeine Zeitung. – 2004. – 2 November.
95. Ludwig M. Ukrainische Fälschungen // Frankfurter Allgemeine Zeitung. – 2004. – 13 November.
96. Ludwig M. Umkämpfte Ukraine // Frankfurter Allgemeine Zeitung. – 2004. – 18 November.
97. Lugar to represent president Bush in Ukraine // The Conservative Voice. – 2004. – 10 November.
98. MacKinnon M. Moscow matters in former Soviet Union // The Globe and Mail. – 2004. – 17 August.
99. MacKinnon M. Putin wades into Ukrainian election // The Globe and Mail. – 2004. – 27 October.
100. MacKinnon M. Ukraine's opposition ready to take to streets over vote // The Globe and Mail. – 2004. – 1 November.
101. Mainville M. Accusations fly in Ukraine // The Toronto Star. – 2004. – 30 October.
102. Mandeville L. La bataille pour la succession de Koutchma est engagée // Le Figaro. – 2004. – 8 juillet.
103. Marotte B., Wheeler C. Ottawa torn by turbulent election // The Globe and Mail. – 2004. – 6 December.
104. McCain J. A crucial choice for Ukraine // The Washington Post. – 2004. – 19 October.
105. Meyer M. Domino theory // The Newsweek. – 2005. – 10 January.
106. Millot L. Iouchtchenko vainqueur du premier tour // Libération. – 2004. – 11 novembre.
107. Monitors denounce Ukrainian election fix // The Daily Telegraph. – 2004. – 1 November.
108. Montbrial Th. de. Europe: après la Turquie, l'Ukraine? // Le Monde. – 2004. – 30 octobre.
109. Morrison J. Embassy row // The Washington Times. – 2004. – 9 November.
110. Mühlhng J. Die geteilte Hoffnung // Der Tagesspiegel. – 2004. – 27 Oktober.
111. Müller J. M. Ein Kinderheim am zerfransten Rand Europas // Die Welt. – 2004. – 6 Oktober.
112. Myers S. L. Eggs and charges fly in Ukraine's ever-nastier election // The New York Times. – 2004. – 12 October.
113. Myers S. L. Rivals in Ukraine report violations in presidential vote // The New York Times. – 2004. – 1 November.
114. Myers S. L. Ukraine vote for president in virtual tie // The New York Times. – 2004. – 2 November.
115. Myers S. L. The "orange revolution": A color all its own // The International Herald. – 2004. – 22 December.
116. Nash P. Hope everywhere in Kyiv's cold night air // The Toronto Star. – 2005. – 2 January.
117. Naughton Ph. Yushchenko scarring will probably get worse // The Times. – 2004. – 22 December.
118. Neef Ch. Skalpell oder Messer // Der Spiegel. – 2004. – 20 September.
119. Nougayrède N. L'élection présidentielle en Ukraine est marquée par une forte implication du Kremlin // Le Monde. – 2004. – 30 octobre.
120. Nougayrède N. En Ukraine, l'élection présidentielle est contestée // Le Monde. – 2004. – 3 novembre.
- 121-122. Ottaway D. Funding of election monitors a concern // The Washington Post. – 2004. – 20 November.
123. Page J. Dirty tricks taint Ukraine election // The Times. – 2004. – 13 October.
124. Page J. Ukraine poll threatens civil unrest // The Times. – 2004. – 1 November.
125. Page J. Poll leaves Ukraine facing run-off // The Sunday Times. – 2004. – 2 November.

126. Page J. Yushchenko guards secret ingredient of his Agent Orange soup // *The Times*. – 2004. – 17 December.
127. Parfitt T. Ukrainian rivals in TV clash ahead of election // *The Daily Telegraph*. – 2004. – 21 December.
128. Peterson S., Weir F. KGB legacy of poison politics // *The Christian Science Monitor*. – 2004. – 13 December.
129. Präsidentschaftskandidat Wiktor Juschtschenko: "Wie ein Staatsstreich" // *Der Spiegel*. – 2004. – 20 September.
130. Puente M. Suburban couple remembers Ukraine's soon-to-be first lady // *The Chicago Daily Herald*. – 2004. – 29 December.
131. Prutnik E. Yushchenko must accept run-off vote // *The New York Times*. – 2004. – 18 November.
132. Quetteville H. de. Yushchenko "was given Vietnam War poison" // *The Daily Telegraph*. – 2004. – 18 December.
133. Quinn-Judge P., Zarakhovich Yu. Who is this Viktor? // *Time*. – 2005. – 10 January.
134. Rahr A. Die Ukraine ist mehr als ein Puffer // *Die Welt*. – 2004. – 6 August.
135. Rawe J. Poisoned. But who dunit? // *Time*. – 2004. – 13 December.
136. Riger D. Unfares Duell // *Frankfurter Rundschau*. – 2004. – 25 September.
137. Rosenthal E. Ukraine candidate's illness stumps doctors // *The International Herald Tribune*. – 2004. – 4 December.
138. Rosenthal E. Liberal leader from Ukraine was poisoned // *The International Herald Tribune*. – 2004. – 12 December.
139. Rosenthal E. Yushchenko able to serve, but will need longtime care // *The New York Times*. – 2004. – 27 December.
140. Roser Th. Wahlkampf mit allen Schikanen // *Frankfurter Rundschau*. – 2004. – 27 Juli.
141. Roser Th. Kiew wirft sich Moskau in die Arme // *Die Presse*. – 2004. – 28 Juli.
142. Roser Th. Kutschmas Kehrtwende // *Frankfurter Rundschau*. – 2004. – 28 Juli.
143. Roser Th. Das Regime kann geschlagen werden // *Der Tagesspiegel*. – 2004. – 2 November.
144. Saint-Exupéry P. Le candidat de Moscou en tête pour le second tour de la présidentielle // *Le Figaro*. – 2004. – 2 novembre.
145. Saint-Exupéry P. Présidentielle: l'opposition en tête du premier tour // *Le Figaro*. – 2004. – 11 novembre.
146. Scaglione F. Ucraina, ballottaggio per il presidente // *Arrive*. – 2004. – 2 novembre.
147. S [chmi]d. U. Gehässiger ukrainischer Wahlkampf // *Neue Zürcher Zeitung*. – 2004. – 7 September.
148. S [chmi]d. U. Weichenstellung in der Ukraine? // *Neue Zürcher Zeitung*. – 2004. – 23 Oktober.
149. S [chmi]d. U. Die Ukraine vor einer Schicksalswahl // *Neue Zürcher Zeitung*. – 2004. – 29 Oktober.
150. Shane S. Poison's use as political tool: Ukraine is not exceptional // *The New York Times*. – 2004. – 15 December.
151. Shaplen J. Poison Politics in Ukraine // *The New York Times*. – 2004. – 25 September.
152. Singer K. Die Furcht der Oligarchen vor einem Machtwechsel in Kiew // *Die Presse*. – 2004. – 22 Oktober.
153. Siegl E. Zukunft verzweifelt gesucht // *Rheinischer Mercur*. – 2004. – 28 Oktober.
154. Steiner E. Gespaltene Ukraine vor Richtungswahl // *Der Standard*. – 2004. – 28 Juli.
155. Steiner E. Wahlkampf mit harten Bandagen // *Der Standard*. – 2004. – 25 September.
156. Stolz J. En Ukraine, le chef de file de l'opposition se plaint d'avoir été empoisonné // *Le Monde*. – 2004. – 13 octobre.
157. Stratenschulte E. Die halb offene Tür der EU ist für die Ukraine zu eng // *Frankfurter Rundschau*. – 2004. – 30 Juli.
158. Straus I. Georgia, Ukraine and the U.S. // *The Washington Times*. – 2004. – 11 August.
159. Strauss J. Ukrainian campaign tainted by violence // *The Daily Telegraph*. – 2004. – 27 Oktober.
160. Strauss J. Putin has an eye on the future as he looks back on Soviet glory victory // *The Daily Telegraph*. – 2004. – 29 Oktober.

161. Strauss J. Hunt starts for Yushchenko's poisoner // *The Daily Telegraph*. – 2004. – 13 December.
162. Text of Canadian ambassador's statement in Ukraine // *The Ottawa Citizen*. – 2004. – 24 September.
163. The choice in Ukraine // *The Boston Globe*. – 2004. – 2 November.
164. The future is orange // *The Economist*. – 2004. – 31 December.
165. Tincq H. Ukraine: un débat télévisé pour la "naissance de la démocratie" // *Le Monde*. – 2004. – 21 décembre.
166. To which Viktor, the spoils? // *The Economist*. – 2004. – 12 August.
167. Töter bei "einer Art KGB" vermutet // *Bild*. – 2004. – 14 Dezember.
168. Two Viktors, only one victor // *The Economist*. – 2004. – 19 November.
169. Tyhypko S. Ukraine already thriving under Yanukovich // *The Financial Times*. – 2004. – 28 October.
170. Tymoshenko Yu. No strings on Ukrainian democracy // *The Globe and Mail*. – 2004. – 27 August.
171. Ukraine candidate poisoned ahead of election // *The Times*. – 2004. – 21 September.
172. Ukraine celebrates liberty amid political turmoil // *The International Herald Tribune*. – 2004. – 25 August.
173. Ukraine liberal wins 1st round // *The Seattle Times*. – 2004. – 11 November.
174. Ukraine's big decision // *The Christian Science Monitor*. – 2004. – 27 October.
175. Ukraine's choice // *The Washington Post*. – 2004. – 14 November.
176. Ukraine's crucial election // *The Washington Post*. – 2004. – 31 October.
177. Ukrainians choose // *The International Herald Tribune*. – 2004. – 20 November.
178. Wagstyl S., Warner T. Monitors still apprehensive over fairness of election rerun // *The Financial Times*. – 2004. – 10 December.
179. Walsh N. P. Ukraine candidate "poisoned" // *The Guardian*. – 2004. – 23 September.
180. Walsh N. P. A testing time for democracy; Putin's Kiev visit "timed to influence Ukraine poll" // *The Guardian*. – 2004. – 27 October.
181. Walsh N. P. Monitors vow to aid new vote in Ukraine // *The Guardian*. – 2004. – 6 December.
182. Walsh N. P. Fateful dinner party that brought disfigurement in its wake // *The Guardian*. – 2004. – 13 December.
183. Warner T. Dirty tricks start early in Ukraine election // *The Financial Times*. – 2004. – 1 September.
184. Warner T. Desertions deal blow to election hopes of Ukraine PM // *The Financial Times*. – 2004. – 14 September.
185. Warner T. Ukraine's spending plan raises fiscal worries // *The Financial Times*. – 2004. – 16 September.
186. Warner T. Kiev to probe opposition candidate poisoning claims // *The Financial Times*. – 2004. – 22 September.
187. Warner T. Former banker steeled for Ukraine elections // *The Financial Times*. – 2004. – 25 October.
188. Warner T. Ukraine opposition upset by Putin's timely visit // *The Financial Times*. – 2004. – 28 October.
189. Warner T. Run-off vote for Ukraine's election winners // *The Financial Times*. – 2004. – 1 November.
190. Warner T., Zapf M. Opposition erzwingt Stichwahl in der Ukraine // *The Financial Times Deutschland*. – 2004. – 1 November.
191. Warner T. Ukraine faces second round in bitter presidential election battle // *The Financial Times*. – 2004. – 2 November.
192. Warner T. Ukraine opposition leader demands verification of presidential vote // *The Financial Times*. – 2004. – 3 November.
193. Warner T. Something strange in the woods // *The Financial Times*. – 2004. – 4 November.
194. Warner T. Ukraine pro-west candidate wins first round vote // *The Financial Times*. – 2004. – 11 November.
195. Warner T. Old geopolitical rivalry casts shadows over Ukraine election battle // *The Financial Times*. – 2004. – 20 November.

196. Warner T. Ukraine judges "under pressure" to reverse ruling // The Financial Times. – 2004. – 15 December.
197. Warner T. Yanukovich turns on Kuchma in anti-west outburst // The Financial Times. – 2004. – 21 December.
198. Warner T. Poll margin holds key to resolving crisis in Ukraine // The Financial Times. – 2004. – 24 December.
199. Watch the Ukraine // The Economist. – 2004. – 29 October.
200. Weir F. Ukraine braces for tense election // The Christian Science Monitor. – 2004. – 28 October.
201. Weir F. Putin woos Ukraine with a Russian common market // The Christian Science Monitor. – 2004. – 18 November.
202. Wheeler C. Eyes and ears of election arrive in Kiev // The Globe and Mail. – 2004. – 23 December.
203. Windisch E. Zitterpartie auch für Putin // Die Presse. – 2004. – 3 November.
204. Winning Ukraine // The Financial Times. – 2004. – 2 November.
205. Wolczuk K., Wolczuk R. A more cynical view of what goes on in Ukraine // The Financial Times. – 2004. – 14 September.
206. Yanukovych V. Ukraine's European future // The International Herald Tribune. – 2004. – 29 September.
207. Yanukovych V. Growing democracy // The Wall Street Journal. – 2004. – 10 November.
208. Yushchenko V. Ukraine's choice // The Wall Street Journal. – 2004. – 24 August.
209. Yushchenko V. Plotting Europe's eastern border // The International Herald Tribune. – 2004. – 10 September.
210. Yushchenko V. Ukraine's ballot box revolution must not be stifled // The Financial Times. – 2004. – 3 November.
211. Zarakhovich Yu. Too close to call // Time. – 2004. – 4 November.
212. Zinchenko O. Future is brighter for Ukraine under Yushchenko // The Financial Times. – 2004. – 29 October.
213. Zu den Wahlen in der Ukraine // Tages Anzeiger. – 2004. – 2 November.

SUMMARY

Ofitsynskyy R. 2004 PRESIDENTIAL MARATHON IN UKRAINE (from official beginning to the second round)

2004 presidential Marathon accumulated political, legislative, economic, and geopolitical motivation of state development. They reflected both previous doctrines (limits of European and Russian influence) and current practice of authoritarian state.

Е. СОЛОМКА, К. КИШКО

ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА В ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ У КОНТЕКСТІ ВИМОГ БОЛОНСЬКОЇ ДЕКЛАРАЦІЇ

Мета вищої освіти сьогодні – це підготовка фахівців, здатних забезпечити перехід від індустріального до інформаційно-технологічного суспільства через новаторство у навчанні, вихованні та науково-методичній роботі.

Інноваційний процес в світі розглядається як складне динамічне утворення, система з характерно вираженою структурою. Якщо вести мову про інновації у навчально-виховному процесі, в тому числі у вищій школі, то слід вважати, що вони стосуються як цільового, мотиваційного, змістового, так і інших його структурно-системних компонентів. Його результативним компонентом і є педагогічне новаторство.